

218

Ljubici, 27. 4. 07.

Velečastim gospodjini!

Na Vas'cunini list od 26. km.
 vam vračam v filologiji primer
 g. Lirila Joffra na Vas od 25. 4. 07.
 ter vam najrazumljivo, da
 prispisem tudi jaz poleg Vas
 manjico za 1000 ž. Šenil
 am pa g. Joffru pogoj,
 da se zavaruje za jurginje.

Z očiščnim spoštovanjem

H. Tume

»Charta delenda est!«

Digitalizacijski procesi v Zapuščinskem arhivu dr. Henrika Tume (1858–1935) na ZRC SAZU, Raziskovalni postaji v Novi Gorici

URBAN MAKORIČ | Zgodovinski inštitut Milka Kosa

✉ urban.makoric@zrc-sazu.si

Izvilleček: V prispevku uvodoma na kratko predstavimo življenje in delo goriškega odvetnika ter politika dr. Henrika Tume (1858–1935), opredelimo razvoj njegove zapuščinske knjižnice in arhiva ter predstavimo potek digitalizacije na ZRC SAZU, Raziskovalni postaji v Novi Gorici. Članek predstavi potek transformacije analognih informacij v digitalni format, upoštevanje arhivističnih načel pri hrambi, dostopnosti in uporabnosti gradiva ter olajševanje dela raziskovalcev in raziskovalk na podlagi elektronsko dostopnega popisa goriške zgodovinske dediščine Slovencev na prelomu iz 19. v 20. stoletje.

Ključne besede: Zapuščinski arhiv dr. Henrika Tume, ZHT, Gorica, zgodovinopisje, digitalizacija, arhivistika

»Charta delenda est!«

I processi di digitalizzazione nell'Archivio ereditario del dr. Henrik Tuma (1858–1935) alla Stazione di ricerca ZRC SAZU di Nova Gorica

Rassunto: In questo articolo abbiamo presentato brevemente la vita e l'opera dell'avvocato e politico goriziano dott. Henrik Tuma (1858-1935), descritto lo sviluppo della sua biblioteca e del suo archivio e illustrato il processo di digitalizzazione alla ZRC SAZU, Stazione di ricerca di Nova Gorica. L'articolo illustra il processo di trasformazione delle informazioni analogiche in formato digitale, il rispetto dei principi archivistici in materia di conservazione, accessibilità e fruibilità del materiale e la semplificazione del lavoro dei ricercatori sulla base di un inventario elettronico accessibile del patrimonio storico sloveno di Gorizia tra il XIX e il XX secolo.

Parole chiave: Archivio ereditario, dott. Henrik Tuma, ZHT, Gorizia, storia, digitalizzazione, archivistica

Uvod

V Zapuščinskem arhivu dr. Henrika Tume (1858–1935), slovenskega pravnika, politika in socialista, se od leta 2023 odvija postopek računalniško podprtega metapodatkovnega arhiviranja obsežne pisemske zapuščine, ki jo v okviru Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU) in Zgodovinskega

inštituta Milka Kosa (ZIMK) izvaja ter hrani Raziskovalna postaja v Novi Gorici (RPNG) (Spletni vir 1).

Poglavitna funkcija digitaliziranja in digitiziranja¹ je omogočiti lažjo dostopnost do

¹ Arhivska znanost loči termina *digitizacija* in *digitalizacija*. Digitizacija označuje predvsem pretvarjanje analognih informacij v digitalni format s pomočjo računalniških tehnologij. Digitalizacija pa predstavlja širši

Dr. Henrik Tuma (1848–1935) leta 1906 (vir: Dlib).

zgodovinske in kulturne dediščine ter s tem zagotoviti enostavnejši dostop do gradiva.² Danes je treba poudariti tudi dodatne namene digitalizacijskih procesov, ki ne stremijo več zgolj k dostopnosti, temveč tudi k sami hrambi gradiva kulturno-zgodovinskega pomena. Digitalizati ponekod tudi že zamenjujejo izvirnike, predvsem pri izvajanju strokovno-znanstvenega dela. V teh primerih je treba zagotoviti najvišji možni standard kakovosti vseh reprodukcij in minimalizirati

možnosti izgube pomembnih informacij za znanost. V tem kontekstu se morajo procesi digitalizacije držati pravil in načel provenience³ ter pertinence⁴ (Novak 1998: 90–96; Horsman 2002: 4).

O dr. Henriku Tumi (1858–1935)

Dr. Henrik Tuma, sin čevljarja češkega rodu Matije in gospodinje Ane (roj. Vidic) iz Višnje Gore, je bil rojen 9. julija 1858 v Ljubljani. Prvo izobrazbo je prejel na osnovni šoli v rojstnem kraju, kjer je obiskoval tudi šest razredov gimnazije in opravil eno leto učiteljsišča. Leta 1875 se je zaposlil kot učitelj v Postojni. Kot pedagog je služboval zgolj eno leto, saj se je moral leta 1876 zagovarjati pred disciplinsko komisijo, ker se je v zasebnem pogovoru postavil na stran republikanstva. Tuma je svoje napredne poglede med drugim prejel od starejšega polbrata Ferdinanda Tume (1845–1936), ki se je rodil Matiji Tumi in njegovi prvi ženi Neži (roj. Perdan) in ki je bil zaradi svojih socialističnih ter anarhističnih pogledov leta 1884 na procesu »proti krvavcem«⁵ obsojen na več let zapora.⁶ Dr. Henrik

³ Načelo *provenience* oziroma načelo izvora pomeni, da se arhivsko dokumentarno gradivo, ki je nastajalo skozi delovanje ene pravne osebe (posameznika, družine ...), obravnava kot zaokrožena celota (Uredba o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva 2017, čl. 56).

⁴ Načelo *pertinence* obravnava delitev arhivalij glede na predmet ali vsebino, ne glede na njegovo provenienco. V sodobni arhivistiki je ta oblika hrambe pod vprašajem (Kerec Prekoršek 2019, 91).

⁵ Izraz »krvavci« se je uporabljal na sojenju proti Francu Železniku (1843–1903) in Ferdinandu Tumi. Izraz se je pojavljal kot sopomenka za »anarhizem«, ki se je v 80. letih 19. stoletja pojavljal v Cislajtitaniji. Sojenje je potekalo, ker se je slovenska anarhistična struja pozitivno opredelila do atentata na ruskega cesarja Aleksandra II. Romanova (Fischer 1991: 1; Rozman 1975: 120–123).

⁶ Odhod dr. Henrika Tume na pot socializma vsaj delno (in na daleč) odseva izbiro poti V. I. Lenina (1870–1924). Lenin je v otroštvu izgubil svojega brata Aleksandra Uljanova (1866–1887) zaradi njegovega anti-monarhističnega delovanja. Skupaj s skupino *Narodnaya Volya* je nameraval izvesti atentat na ruskega carja Aleksandra III. Romanova (1845–1894).

pojem, ki zajema uvedbo digitalnih tehnik in tehnologij v same arhivske (družbeni, organizacijski ...) procese. Za potrebe prispevka, ki služi zgolj kot predstavitev teh procesov, ju bomo uporabljali kot sopomenki. Na tem mestu bi na razlikovanje zgolj opozorili (glej Valaždija 2023 in Pravilnik o enotnih tehnoloških zahtevah za zajem in hrambo gradiva v digitalni obliki 2020).

² V arhivski znanosti so se po francoski revoluciji začele uveljavljati načela, da (1) arhivi in arhivsko gradivo pripadajo narodu, (2) da mora biti vse arhivsko gradivo ves čas na razpolago vsem pripadnikom tega naroda (danes državljanom), (3) da mora ves čas veljati načelo javnosti in dostopnosti do arhivskega gradiva (Smole 1976, 120).

Tuma se je iz šole v Postojni odpravil na dom švicarskega hotelirja Proglerja, kjer je kot domači učitelj poučeval do leta 1880. Nato je šel v Trst, kjer je opravil gimnazijsko maturo. Leta 1881 je postal učitelj nemščine na protestantski šoli v Trstu. Stalnega službovanja ni dobil, zato se je odločil, da opravi študij prava na Dunaju. Študiral je do leta 1885. V tem času je prav tako opravljal službo domačega učitelja, in sicer pri več vplivnih dunajskih družinah. Prišel naj bi celo v stik z grofom in avstrijskim ministrskim predsednikom Edvardom Taaffejem (1833–1895). V avstrijski prestolnici je prevzel svetovljanske ideje, ki jih je leta 1885 nesel s seboj v rodno Ljubljano. V naslednjih petih letih je opravljal pripravništvo, služboval je kot koncipient in opravil sodnijski izpit. Leta 1890 je v Tolminu začel opravljati poklic sodnika. Službo je opravljal v slovenščini, ki jo je uveljavljal kot suveren jezik. S tem si je med ljudmi pridobil politični ugled. Sodnijo v Tolminu je opustil leta 1894, ko se je s svojo nevesto Marijo (1877–1928), roj. Gianola, preselil v Gorico. Leta 1897 se je od sodniškega poklica poslovil in sprejel upokožitev. Leta 1900 je opravil odvetniški izpit. Leto kasneje je v Gorici odprl svojo pisarno, ki je delovala vse do leta 1924. Od leta 1895 je sodeloval pri političnem društvu Sloga, pri liberalno-napredni stranki, med letoma 1903 in 1908 je imel obdobje »zatišja in premlevanja političnih odločitev«, nato pa se je pridružil Jugoslovanski socialdemokratski stranki, ki ji je ostal zvest vse do konca prve svetovne vojne. Leta 1924 se je moral odseliti v Ljubljano, saj mu fašistične oblasti zaradi njegove politične preteklosti niso bile naklonjene. V Ljubljani je ostal vse do svoje smrti 10. aprila 1935 (povzeto po Kolenc 2007: 9–27).

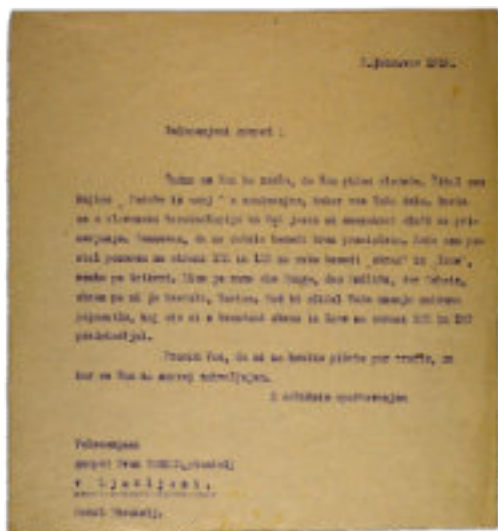
Zapuščinski arhiv dr. Henrika Tume (1858–1935)

Arhivsko gradivo temelji predvsem na Tumovem političnem delu in zasebni družinski korespondenci, ki obsegata obdobje njegovega delovanja v Gorici (1894–1924); del gradiva pa zajema tudi povojno obdobje. Poleg političnega gradiva arhiv vsebuje Tumovo strokovno, znanstveno in pravno korespondenco, ter gradivo o njegovem kartografskem, alpinističnem in topografskem delu. Tumov arhiv nenazadnje prikazuje izredno obsežna socialna omrežja, ki jih je med svojim življenjem in delom uspel splesti iz svoje baze v Gorici, tako in kot *extra urbe*.

Zapuščino je po Tumovi smrti, leta 1935, prevzel njegov sin Jaroslav (1899–1958). Tumov drugi sin Branimir (1904–1991) je dal pobudo, da bi se celotna Tumova dediščina, tako arhiv kot knjižnica, vrnila na Goriško, kjer je Tuma deloval večino svojega (javnega) življenja. Branimir je predlagal ustanovitev posebnega raziskovalnega inštituta za »tumologijo«, ki bi nosil očetovo ime, a ta želja se vse do danes ni uresničila. Prvi historični pregled arhiva je bil opravljen med letoma 1935 in 1937. Opravil ga je slovenski zgodovinar dr. Dušan Kermavner (1903–1975), ki je zbral, uredil in objavil prvo zbirko Tumovih spominov, naslovljenih *Iz mojega življenja* (1937). Med drugo svetovno vojno je Tumova družina doživela več grozot. V času medvojnih pobojev sta umrla Tumova sinova Boris (1909–1945) in Zoran (1912–1945). Zapuščina je bila zaplenjena ter začasno shranjena v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Kot zapiše bibliografinja Tumove zapuščine dr. Petra Kolenc: »[V] javnosti pa je krožilo mnenje, da je bila med drugo svetovno vojno uničena« (Kolenc 2008: 29). Leta 1972 je Branimir zapuščino pregledal v celoti. Dejstvo, da se je Tumova dediščina hranila v družinskem depozitu do leta 1991, je javnosti ostalo prikrito. Leta 1992 so Tumovi potomci skupaj z ZIMK-om

in Skupščino občine Nova Gorica sklenili sporazum, v katerem so celotno zapuščino prepustili v hrambo ZIMK-u. Stanka Golob je takrat izvedla celoten popis gradiva. Zapuščina je bila preseljena v Novo Gorico, kjer se hrani še danes (Kolenc 2008: 28–29).

Tumova dediščina predstavlja enega izmed najpomembnejših virov za raziskovanje politične zgodovine goriških Slovencev od konca 19. do sredine tridesetih let 20.

Primer arhivskega dokumenta iz Zapuščinskega arhiva dr. Henrika Tume, Tumovo pismo Ivanu Cankarju, 3. februar 1918 (vir: ZHT, C, CAI-CLUB, Cankar, Ivan, Pismo 3. februar 1918).

stoletja. Poleg tega pa na podlagi arhiva dobimo vpogled v velikega moža slovenske zgodovine, ki je s svojo marljivostjo skrbel za problematiko takrat najbolj ranljivih socialnih slojev slovenskega življa, se priučil filozofije, pedagogike, sociologije, politologije, jezikov širne avstro-ogrske države, prava, psihologije, topografije in leposlovja ter komuniciral z najvidnejšimi osebnostmi svojega časa, med katere štejemo avstrijska politika Otta Bauerja (1881–1938) in Karla Rennerja (1870–1950), alpinista Juliusa Kugyja (1858–1944), slovenskega pisatelja Ivana Cankarja (1876–1918) ter še mnoge druge.

Proces digitizacije in digitalizacije

Temeljni proces digitalizacije dokumentov poteka na osnovi arhivskega drevesa, urejenega hierarhično in padajoče. Digitalno arhivsko drevo Tumovega arhiva odseva fizični način hrambe. Na vrhu stoji najvišja oznaka, oznaka Zapuščinskega arhiva Henrika Tume, ki jo krajšamo kot ZHT. Sam arhiv je neformalno razdeljen na manjša fonda, ki se delita na zasebno-družinsko in javno-politično korespondenco. Proces digitalizacije trenutno poteka na slednji. Pod fondi stojijo arhivske škatle, ki so urejene po naraščajočem abecednem redu (A–Ž). Znotraj škatel so še manjše podenote, ki so prav tako urejene glede na abecedni red. Njihov namen je dodatno zaščititi arhivalije, ki bi se lahko v prostoležečem stanju poškodovale. Podenote, ki jih označujemo glede na priimke korespondentov, vsebujejo arhivske mape, v katerih so posamezni dokumenti. Če povzamemo v krajši shemi:

- Zapuščinski arhiv Henrika Tume (ZHT)
 - Javno-politična korespondenca (»fond«)
 - Arhivska škatla (npr. B)
 - Podenota (npr. Babnik–Bila)
 - Arhivska mapa (npr. Babnik, F.)
 - Arhivski dokument

Digitalizacija poteka po nakazani shemi in s tem spoštuje načelo provenience, saj sledi fizični hrambi arhiva. Digitalizacijo izvajamo iz več razlogov. Nekatere smo že našli. Digitizacija poleg zagotavljanja lažje dostopnosti do gradiva omogoča zaščito zgodovinske dediščine pred fizičnimi poškodbami, ki jih sicer skušamo preprečiti že na stvarni ravni. Škatle so sestavljene iz enostransko lakirane lepenke ter so nadvse primerne za hrambo starejšega in nebeljenega papirja, ki se po svoji kemijski sestavi loči od sodobnih celuloznih proizvodov. Fizično gradivo poleg tega ogrožajo tudi drugi dejavniki, predvsem nihanje temperature in

Primer metapodatkovne obdelave arhivskega gradiva (vir: Urban Makorič).

stopnje absolutne vlage. Temperaturna nihanja povzročajo veliko preglavic pri preprečevanju poškodb, saj vlaga pri močnem vpadu temperature izhaja iz papirja in ga dela krhkega ter povzroča razkroj. Na arhivalije prav tako usodno vplivajo onesnaženost zraka in plini, ki jih s svojim delovanjem proizvaja človek. Žveplov in ogljikov dioksid ter ozon so poglavitni uničevalci, saj se ti plini lahko vežejo s prisotno vlago in formirajo jedke snovi, ki kot kislina razjedajo starejše pisemsko gradivo. Takšnih nevarnosti je veliko, zato gradivo – ob hkratnem zagotavljanju njegovega lažjega dostopa – pred njimi tudi zaščitimo.

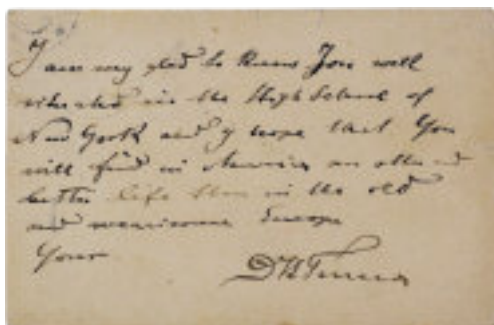
Prvi koraki digitalizacije gradiva se začnejo s pripravo hrambnega prostora, ki se lahko pojavi v fizični obliki (npr. trdi disk) ali v virtualnem oblaku (npr. Virtualna arhivska čitalnica – Arhiv Republike Slovenije). Digitalna hramba v ZHT odseva fizično arhivsko drevo, kot je nakazano zgoraj na skici. Vsaka stopnja virtualnega arhivskega drevesa nosi svojo raven map, ki vključujejo vse podmape.

Ko je drevo pripravljeno, je treba določiti naravo popisa. V tem primeru metapodatkovne kategorije (angl. *data types*). V ZHT je določenih 12 takšnih tipov. Mednje spadajo: šifra digitalizata, ime arhivske mape, škatla/

signatura/ropa, tipologija⁷, pošiljatelj, naslovnik, datum, kraj pošiljanja, kraj prejema, jezik pisma, ključne besede (vsebina) in (dodatne) opombe. Vsak izmed metapodatkovnih tipov služi lažjemu manipuliranju z arhivskim virom in raziskovalcu ponuja vpogled ter hitrejšo brskanje po digitalnem sistemu. Metapodatkovni sistem je prilagojen za korespondenco, saj ta predstavlja levji delež arhivskega gradiva. Najpomembnejša kategorija so *ključne besede*, saj znanstvenikom omogočajo natančen pregled velikih količin pisem (v ZHT cca. 7000), ne da bi morali pregledati celotno Tumovo zapuščino. Po končani pripravi metapodatkovnega sistema se začne digitizacija gradiva.

Arhivalije so prepuščene strokovnjakom, ki fizično gradivo skenirajo in pripravijo visokoresolucijske kopije. Visoka ločljivost slik raziskovalcu omogoča, da lažje razbira vse potrebne vsebinske podatke za svoje delo. Pri urejanju skenov moramo biti pazljivi na kakovost vsakega posameznega digitalizata. Pri tem pazimo na osvetlitev, morebitne odrezane robove, manjkajoče »zadnje«

⁷ Tipologija dokumenta označuje njegov format, ki se lahko pojavlja kot uradni dopis (npr. ustanovi), zasebno pismo (posamezniku), časopisni izresek, študijski zapiski, razna znanstvena besedila, predavanja, razglednice, dopisnice itd. V pomoč je tudi pri pavšalni razpoznavi vsebine v primeru grobega pregleda snovi.

Pismo dr. Henrika Tume (hrani: ZHT, J, I, - Jevdenjevič, Jerse, J., [s.d.]).

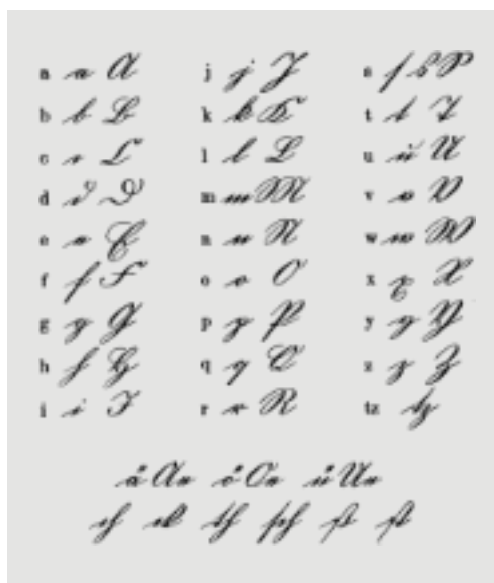
strani dokumentov, slabo berljive dele besedila, prenizko ločljivost digitalizata in slabo točkovno resolucijo (DPI). Ko je digitalna verzija arhivalije pripravljena, z nje razberemo zgoraj navedene metapodatkovne kategorije, ki jih zapišemo ter shranimo v datoteke *xlsx*, *xlsb* in *xlsm*. Pri tem skrbimo, da so v primeru tehnične odpovedi za vsak delovni interval na voljo varnostne kopije.

Skenirano kopijo vnesemo v sistem mapic in ji določimo zapovrstno šifro, ki spada pod metapodatkovno kategorijo. Šifra je določena glede na stanje dokumenta v (naraščajoči) abecedni strukturi arhiva. Pred šifro stoji okrajšana oznaka Zapuščinskega arhiva dr. Henrika Tume – ZHT, ki ji sledi zaporedna številka digitalizata v sistemu. Glede na predvideno število dokumentov je bila določena štirimestna številčna koda (0000). Tako prvi digitalizirani dokument dobi šifro »ZHT0001«, vsak naslednji pa sledi shemi »ZHT(n+1)«.

Obdelava vsakega posamičnega dokumenta zahteva podrobno razbiranje vsebinskih in tehničnih podatkov. Za potrebe arhiviranja uporabljamo pomožne historiografske znanosti, kot je paleografija, saj je velik del besedil napisan v gotici, tj. starejši nemški pisavi, ki se je v Avstro-Ogrski (in na Goriškem) uporabljala vse do konca prve svetovne vojne.

Tumova pisma so prihajala s področja celotne Avstro-Ogrske, zahodne Evrope,

Balkana in širše. Na podlagi tega se pri popisovanju vsebine srečujemo s skorajda vsemi večjimi svetovnimi jeziki (nemščino, italijanščino, francoščino, angleščino), pa tudi z jeziki jugovzhodne Evrope (bolgarščino, madžarščino) in jeziki vzhodnoslovanskega sveta (npr. češčino). Okvirno poznavanje jezikov, slovarjev in sodobnih jezikovnih orodij arhivistom omogoča, da v poznavanje slovenske zgodovine vključujejo tudi mednarodne pristope in na njihovi podlagi gradijo širšo sliko socialnih omrežij, ki so se pletla na prelomu iz dolgega 19. v kratko 20. stoletje.

Slika 4: Primerjava gotice in latinice (vir: Wikipedia).

Na mestu zaključka

Dr. Henrik Tuma je med svojim dolgotnim političnim, pravnim in socialnim delom ustvaril skorajda nepregledno množico korespondenčnega ter drugega gradiva. Na podlagi dosedanjih zgodovinskih in bibliografskih raziskav se sedaj uvajajo digitalni pristopi do hrambe ter zagotavljanja dostopnosti historične dokumentacije. Na podlagi sodobnih informacijskih procesov skrbimo, da je goriška zgodovina lažje dostopna vsem raziskovalkam in raziskovalcem, tako slovenskim kot tujim. Na ta način poskrbimo, da se ustvarja celovitejša slika historičnega dogajanja na prelomu stoletja na Goriškem. Z digitalizacijskimi metodami današnjim raziskovalcem omogočamo pregled veliko večjih količin gradiva, kot je bilo to mogoče v preteklosti. Z vpeljevanjem metapodatkovnega popisa pa poskrbimo, da so raziskave natančnejše in bolj ciljno usmerjene, s tem raziskovalcem olajšamo vsakdanji trud in delo.

VIRI IN LITERATURA:

Literatura

Fischer, H. 1991: *Železnikar, France (1843–1903)*. V: *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU.

Horsman, P. 2002: *The Last Dance of the Phoenix, or The De-discovery of the Archival fonds*. V: *Arhivaria* 54, 1–23.

Kolenc, P. 2008: *Dr. Henrik Tuma (1858–1935) in njegova knjižnica*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

Novak, M. 1998: *Kopije in kopirni postopki v arhivih*. V: Več avtorjev. *Anton Kosinc: zbornik*. Ptuj: Zgodovinski arhiv; Maribor: Pokrajinski arhiv, 90–96.

Pravilnik o enotnih tehnoloških zahtevah za zajem in hrambo gradiva v digitalni obliki, 2020. V: *Uradni list Republike Slovenije*, št. 118/20.

Prekoršek, K. B. 2019: *Fotografije v arhivih, knjižnicah in muzejih*. V: *Knjižnica* 63/3, 79–104.

Rozman, F. 1975: *Delavsko gibanje na Slovenskem v Taaffejevi dobi*. V: *Zgodovinski časopis* XXIX, št. 1–2, 119–124.

Smole, M. 1976: *Zgodovina arhivistike in arhivske službe*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.

Uredba o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva, 2017. V: *Uradni list Republike Slovenije*, št. 42/17.

Valadžija, Š. 2023: *Metode arhivskega strokovnega dela na področju digitizacije gradiva Pokrajinskega arhiva Maribor*. V: *Moderna arhivistika* VI, št. 2, 334–345.

Spletni viri:

Spletni vir 1: <https://rpng.zrc-sazu.si/sl/strani/knjiznica-dr-henrika-tume> (dostop 10. oktober 2025).